

Papers in Honour of Rastko Vasić 80th Birthday

Зборник радова у част 80 г. живота Растка Васића

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ

**ЗБОРНИК РАДОВА У
ЧАСТ 80 Г. ЖИВОТА
РАСТКА ВАСИЋА**

Уредници

**Војислав Филиповић
Александар Булатовић
Александар Капуран**

Београд
2019

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

**PAPERS IN HONOUR
OF RASTKO VASIĆ
80th BIRTHDAY**

Editors

**Vojislav Filipović
Aleksandar Bulatović
Aleksandar Kapuran**

Belgrade
2019

Published by

Institute of Archaeology, Belgrade

For publisher

Miomir Korać

Editors

Vojislav Filipović

Aleksandar Bulatović

Aleksandar Kapuran

Editorial board

Arthur Bankoff, Brooklyn College, CUNY, New York (USA)

Anthony Harding, University of Exeter, Devon (UK)

Barbara Horejs, Institute for Oriental and European Archaeology, Austrian Academy of Sciences, Vienna (AUT)

Albrecht Jockenhövel, University of Münster, Münster (GER)

Maya Kashuba, Institute for the History of Material Culture, Russian Academy of Sciences, St. Petersburg (RUS)

Miomir Korać, Institute of Archaeology, Belgrade (SRB)

Carola Metzner-Nebelsick, Ludwig-Maximilians-Universität, München (GER)

Lolita Nikolova, International Institute of Anthropology, Utah (USA)

Christopher Pare, Johannes Gutenberg-Universität, Mainz (GER)

Hrvoje Potrebica, University of Zagreb, Zagreb (CRO)

Roberto Risch, Universitat Autònoma de Barcelona (ESP)

✠ Alexandru Szentmiklosi, Muzeul Banatului, Timisoara (ROM)

Marc Vander Linden, University of Cambridge, Cambridge (UK)

Ognjen Mladenović, secretary

Rewieved by

Editors and members of the editorial board

Translation

Authors

Proof-reading

Caitlyn Breen

Design

Institute of Archaeology

Printed by

Sajnos d.o.o., Novi Sad

Printed in

250

CONTENTS

Foreword / Увод.....	7
M. Svilar, Biography of Rastko Vasić / М. Свилар, Биографија Растка Васића	11
M. Svilar, Bibliography of Rastko Vasić / М. Свилар, Библиографија Растка Васића....	17
A. Harding, Rastko Vasić: some personal reflections.....	40
С. Мандић, Пут у Миделхарнис.....	41
Notes about life and archaeology / Цртице о животу и археологији.....	42
D. Antonović, S. Vitezović, J. Šarić, The Early Neolithic Settlement at Velesnica:	
Lithic and Osseous Industries.....	63
M. Stojić, Mislilac iz Medvednjaka.....	71
S. Alexandrov, Early Bronze Age Barrow Graves in North-West Bulgaria.....	75
†B. Hänsel, B. Teržan, K. Mihovilić, Konzeptioneller Wandel im früh- bis mittelbronzezeitlichen Befestigungsbau Istriens.....	95
J. Станковски, Планинско светилиште Татићев Камен: три аспекта обредне праксе....	111
M. Ljuština, Rame uz rame: zajednice vatinske kulture u Banatu.....	125
K. Dmitrović, Contribution to the Study of Spectacle-shaped Pendants in Western Serbia.....	137
B. Molloy, A warrior's journey? Some recent taxonomic, trace element and lead isotope analyses of Mediterranean Later Bronze Age metalwork in the Central and West Balkans...	143
M. Blečić Kavur, B. Kavur, Privjesak kao tijelo – tijelo kao poruka.....	155
A. Kapuran, The Find from Medoševac 20 Years Later – an Addition to the Studies of the Tumulus Culture on the Territory of the Central Balkans.....	165
J. Koledin, "Novi" nalazi nanogvica tipa Regelsbrunn u Вачкој.....	177
М. Лазић, Гробови инхумираних покојника у некрополама брњичке културе.....	187
P. Medović, Sečanj IV — ostava metalnih predmeta.....	201
L. Leshtakov, Bronze Spear and Javelin Heads with Polygonal Sockets - A Balkan Phenomenon.....	209
A. Bulatović, Particular Types of Bowls as Heralds of a New Age in the Balkans.....	215
A. Ђорђевић, Нова сазнања о остави бронзаних налаза из Рудника.....	233
J. Bouzek, Some Early Iron Age symbols and their possible interpretations.....	241
D. Ložnjak Dizdar, Notes on several finds from the beginning of the Early Iron Age in the Danube area.....	247

B. Govedarica, Tumul iz Brezja i neka pitanja socio-kulturnog razvoja na Glasincu u starijem željeznom dobu.....	259
T. Bader, Bemerkungen über die chronologische Lage der Hortfundgruppe „Somartin-Vetiš“.....	273
И. Бруяко, Костяной скипетр предскифского типа из городища Каргал в низовьях Дуная.....	289
V. Filipović, Iron Spears of the <i>Balkan Syginnæ</i> Type from the Central Balkans.....	297
Д. Топал, Акинак из Вршаца и проникновение клинкового вооружения скифов в Среднее Подунавье.....	307
M. Dizdar, New Late Hallstatt Finds from the Vinkovci Region (Eastern Croatia): A Contribution to the Study of Impacts from the Balkans to the southeastern Carpathian Basin.....	319
D. Mitrevski, The Ruler’s Palace in Bylazora – Capital of “Independent Paeonians”.....	345
O. Mladenović, A New Find of Bronze Hinged Fibula from the Vicinity of Svrljig.....	355
M. Guštin, D. Božič, Eine kleine Sondergruppe der thrakischen Fibeln.....	367
List of authors / Списак аутора.....	372

Foreword

Since 1990, after practically 30 years and the publication of the volume of the *Starinar* journal dedicated to the academician and professor Milutin Garašanin, the Institute of Archaeology in Belgrade publishes a volume dedicated to a doyen of both Serbian and European archaeology, Rasko Vasić. In contrast to university centers, where this kind of publications are usual, due to the position of individuals as professors and teachers (*Festschrift*, *Homage...*), the scientific researchers are usually neglected in that respect, which can be seen in the fact that this volume represents the first of a kind published by the Institute of Archaeology. Bearing in mind the significance and the influence of Vasić's work on ex-Yugoslav and prehistoric archaeology of Europe, as well as the fact that he spent his entire career at the Institute of Archaeology, we consider this volume as a humble act of our gratitude for everything our dear colleague Vasić did for archaeology and the Institute, on occasion of his 80th birthday.

Indeed, Rastko Vasić stands as a great of both Serbian and Yugoslav archaeology, distinctly appreciated and esteemed, which stands in opposition to his humble and unobtrusive nature. Vasić's scientific and artistic educations often intertwined in his papers dealing both with the protohistoric art and the particular problems of the Bronze and Iron Age in southeastern Europe. Years of work and scientific questions led him to various phenomena of our prehistoric archaeology, many of which he had himself defined, but from time to time he used to go back and discover the until then unobserved Iron Age art of the Central Balkans. Only a glimpse of his bibliography at the beginning of this volume reveals the archaeological phenomena he had defined and interpreted, and through his serious and responsible scientific work and afterwards authority introduced to archaeology. His first monographs (*Културне групе старијег гвозденог доба у Југославији* and *The Chronology of the Early Iron Age in Socialist Republic of Serbia*) were created on basis of his doctoral dissertation and more than a couple of decades since the publication represent often cited literature.

Увод

Након безмало 30 лета и *Старинара* посвећеног академику и професору Милутину Гарашанину из 1990. године, Археолошки институт у Београду објављује једну засебну публикацију посвећену дојену српске, али и европске археологије Растку Васићу. За разлику од универзитетских центара, где је овај тип публикација (*Festschrift*, *Homage...*) уобичајен због позиције појединца као професора и учитеља, научни су радници обично занемарени у томе погледу, што се види и по томе да је ово прва таква засебна публикација наше куће. Но, имајући у виду значај Васићевих дела за бившу југословенску и праисторијску археологију Европе и утицај на њу, као и то што је цео свој радни век провео у Археолошком институту, сматрали смо да је овај зборник поводом 80 година живота један скромни чин наше захвалности за све што је драги колега Васић учинио за археологију и Институт.

Растко Васић доиста представља велика на српске и југословенске археологије, изразито уваженог и цењеног, што је у неку руку у супротности са његовом скромном и ненаметљивом природом. Васићево научно, али и уметничко образовање често се сустицало у његовим првим радовима, када се бавио како уметничким протоисторијским темама, тако и конкретним проблемима гвозденог и бронзаног доба југоисточне Европе. Године рада и стручна питања одвела су га ка многим феноменима наше праисторијске археологије, од којих је неке и сам дефинисао, али се с времена на време враћао, а уједно и откривао до тада незапажену уметност гвозденог доба централног Балкана. Само и летимичан поглед на његову библиографију на почетку овог зборника говори о археолошким појавама које је Васић одредио и интерпретирао, а својим озбиљним и одговорним научним радом и доцнијим ауторитетом увео у домаћу археологију. Његове прве монографије (*Културне групе старијег гвозденог доба у Југославији* и *The Chronology of the Early Iron Age in Socialist Republic of Serbia*), настале на основама док-

A complete affirmation in Yugoslav archaeology for colleague Vasić was the invitation to write no less than 13 chapters for the 5th volume of the distinguished publication *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, as one of the youngest authors, dealing with less familiar subjects or subjects with scarce background data, undetermined origin or undefined to a great extent. It can be said that even nowadays, after more than 30 years, Vasić's certain syntheses from the aforementioned publication, remain the postulates for the Iron Age of the Central Balkans. Another significant work of Rastko Vasić, although often not emphasized enough, is the fact that under the invitation of the academician Dragoslav Sreјović, he participated in writing of 150 separate units in the unique domestic archaeological encyclopedia - *Arheološki leksikon – preistorija Evrope, Afrike i Bliskog Istoka, grčka, etrurska i rimska civilizacija*, a paper that Yugoslav and Serbian archaeology lacked for a number of decades. His international reputation was confirmed by five monographs published within the prestigious *Prähistorische Bronzefunde* edition. In parallel with that, through his advice and influence, as well as through his scientific renown, he aided younger colleagues to prepare the volumes for the same edition.

In that context, it is important to mention that defending boards for magister or doctoral thesis on the subject on Bronze and Iron Age could not be imagined without the presence of the colleague Vasić. On such occasions, not a single critique or a bad word could be heard from Vasić, but positive opinion and useful suggestions above all, so that the candidate could properly prepare the thesis for future publication. Rastko Vasić has been a member of the editorial board for the *Starinar* journal for more than 40 years, as well as for many other corpora and journals in the territory of southeastern Europe. As a member of editorial staff or as a reviewer of papers and monographs, he would always point out the qualities of the submitted material, and if the other members of editorial staff or reviewers decided to reject the material, his benevolent suggestions would help in publishing each useful paper after all, even in some other journal. Also, as a long-time director of scientific projects at the Institute of Archaeology, he would always do his best to help

торске дисертације, и даље су, неколико деценија након објављивања, цитирано штиво.

Потпуну афирмацију у југословенској археологији колега Васић доживео је када је позван да, као један од тада најмлађих аутора, напише чак 13 поглавља за том V чувене *Праисторије југославенских земаља*, и то на неке теме о којима се мало знало или у вези с којима су подаци били штурни, нејасног порекла и добрим делом недефинисани. Може се рећи да и данас, након 30 и више година, поједине Васићеве синтезе из ове серије и даље остају једини постулати гвозденог доба централног Балкана. Још један значајан допринос овога типа, чини се, није довољно помињан у досадашњем његовом раду, а то је чињеница да је на позив академика Драгослава Срејовића учествовао у изради преко 150 засебних јединица у јединственој домаћој археолошкој енциклопедији – *Археолошки лексикон – преисторија Европе, Африке и Блиског истока, грчка, етрурска и римска цивилизација*, делу које је дуги низ деценија недостајало југословенској и српској археологији. Међународни углед потврдио је са пет монографија у престижној едицији *Prähistorische Bronzefunde*, док је паралелно саветима и својим утицајем, као и научним реномеом, помагао млађим колегама да припреме своје свеске за исту едицију.

У томе контексту, важно је поменути да се без колеге Васића није могла замислити комисија за одбрану магистарских или докторских дисертација на тему бронзаног или старијег гвозденог доба. Том приликом од њега се није могла чути покуда или лоша реч, већ надамне позитивно мишљење и корисне сугестије како би кандидат своје дело адекватно припремио за будуће објављивање. Преко 40 година члан је редакције *Старинара*, као и многих зборника и часописа на простору југоисточне Европе. Као чест члан редакција или рецензент радова и монографија, увек је истицао квалитете прилога, а уколико би се остатак редакције или други рецензенти одлучили да одбију аутора, он би сесвојим благонаклоним сугестијама трудио да сваки користан рад ипак буде објављен, па макар у неком другом часопису. Такође, као дугогодишњи руководиоца научних пројеката у Археолошком институту,

young colleagues on each matter, never striking as a boss or a superior.

Plenty of details on the private and professional life of Rastko Vasić, both as an archaeologist and painter and literate, can be found in the continuation of this volume, which was one of the ideas of the editors. Therefore, about 60 pages are dedicated to his life and work, biography and a detailed bibliography, while the interview is illustrated with Vasić's numerous paintings, selected by the celebrant himself. Afterward, there is a collection of papers dedicated to the colleague Vasić, written in English, German, Russian and the ex-Yugoslav languages, assorted chronologically. Unfortunately, certain authors which were invited in agreement with the celebrant did not respond, primarily due to the poor health, so the editors once again point out that they regret the situation, although on the other hand, we are grateful and proud of the content of the volume, on 33 authors of the papers, and the editorial board comprised of prominent names of the word archaeology from nine different countries.

Through this volume, the editorial board and the Institute of Archaeology would like to heartily congratulate the jubilee to our colleague Vasić and to wish him many more years in archaeology.

Vojislav Filipović
Aleksandar Bulatović
Aleksandar Kapuran

тудио се да помогне млађим колегама по свим питањима, не постављајући се притом као шеф.

Многи детаљи о приватном и професионалном животу Растка Васића и као археолога, и као сликара и књижевника, могу се наћи у наставку овог зборника, што је била и једна од идеја приређивача. Стога је првих шездесетак страна посвећено његовом животу и раду, биографији и детаљној библиографији, док је интервју илустрован бројним Васићевим сликама, по избору самог слављеника. Након тога уприличени сурадови посвећени колеги Васићу, на енглеском, немачком, руском и језицима бивше Југославије, поређани по хронолошком реду. Нажалост, поједини аутори позвани у консултацијама са слављеником нису се одазвали позиву, поглавито због нарушеног здравственог стања, па уредници и овом приликом напомињу да жале због оваквог развоја ситуације. С друге стране, поносни смо на садржај зборника – како на 33 аутора прилога, тако и на редакцију, у којој су врхунска имена светске археологије из девет земаља.

Колеги Васићу уредници и Археолошки институт овим зборником од срца честитају јубилеј и желе још много година рада у археологији.

Војислав Филиповић
Александар Булатовић
Александар Капуран

In the National Museum in Belgrade, 2018 (by Aca Đorđević)
У Народном музеју, 2018. године (фото Аца Ђорђевић)

Нова сазнања о остави бронзаних налаза из Рудника

Аца В. Ђорђевић

Анстракт: Остава бронзаних предмета из Рудника доспела је у Народни музеј у Београду 1932. године, убрзо по њеном проналажењу. Оставу је чинило 47 предмета од бронзе. Садржај оставе из Рудника је био предмет интересовања у више наврата, у целини или појединачно, од стране већег броја аутора. Представља једну од три оставе из III хоризонта остава прелазног периода по Милутину Гарашанину и не губи на актуелности иако је стручно опсервирана у више наврата. Током рада на материјалу дошли смо до нових података који битно мењају квалитет и структуру ове оставе у односу на раније интерпретације и остави дају једну нову димензију. Садржај оставе из Рудника класификован је у неколико категорија и то: оружје, алатке, накит и украсни предмети, делови коњске опреме и налази опредељени у групу разно. По врсти налаза остава се састоји од: три копља, два фрагмента мача, две секире типа келт, једног ножа, једног српа, тринаест тестерица, једне алатке у облику шипке, једног чекића, пет наруквица, четири привеска, једне игле, шест фрагмената оплате појаса, једног дугмета, три алке, две карике, једног деформисаног лима, једног остатка лива и три грумена аморфне бронзе. Сви предмети су рађени од бронзе техником ливења, ковања, урезивања, савијања и искуцавања. Укупна тежина свих предмета из оставе износи 2008 g. Нож и чекић нису првобитно били препознати. Нож, састављен из три фрагмента, претходно посебно инвентарисаних, по форми се не уклапа у постојеће европске типологије, па би могао представљати нови тип ножа – Тип Рудник. Чекић инвентарисан као предмет непознате намене представља веома ретку појаву у оставама прелазног периода, не само на нашим просторима већ и шире. Појава чекића оставу из Рудника сврстава у ред врло ретких остава јер је ова врста налаза у оставама Србије заступљена само са четири примерка. Питање карактера оставе остаје отворено јер постоје индиције да није реч о ливачкој остави, као што је до сада третирана. Мишљења смо да је у досадашњим радовима остава, за сада, прецизно датована у период На А2 – На В1 по Reinecke-у, што одговара времену XI–X века п. н. ере.

Кључне речи: Рудник, праисторија, бронза, остава, нож, чекић.

Остава бронзаних предмета из Рудника (Сл. 1) доспела је у Народни музеј у Београду 1932. године, убрзо по њеном проналажењу. Од тада је материјал из ове оставе публикован, појединачно или у целини, у више наврата. Током припреме изложбе *Оставе Рудничко–таковског краја*, која је у Музеју Рудничко–таковског краја у Горњем Милановцу одржана 2009. године, урађена је поновна обрада оставе током које се дошло до нових сазнања.

Оставу је пронашао Јездимир Петровић на превоју између Брда на Блатини и Металке 1932. године, а за Народни музеј у Београду откупљена је од Владимира Јасјуцинског за тадашњих седам стотина динара (Гарашанин 1975: 90–93, Т. LXXVIII, Т. LXXIX). У тренутку налаза Петровић је један део оставе бацио, али је на инсистирање учитеља Момчила Радојевића накнадно купио све налазе. На основу обавештења учитеља Радојевића познато је да су се поред металних предмета у остави налазиле и две ћилибарске перле, једна већих димензија дужине око 7 cm и једна мања са окцима. Перле нису сачуване. Оставу је чинило 47 предмета од бронзе који су инвентарисани од броја 3265 до 3311 и број 808.¹

¹ Инвентарска књига број 1 за праисторију Археолошког одељења Народног музеја у Београду. Остава припада Збирци гвозденог доба. Из оставе недостају предмети инвентарисани под следећим инвентарским бројевима: 3278 – фрагмент тестерице, 3305 – пет фрагмената бронзане жице округлог пресека, 3306 – фрагмент салталелона и 3308 – фрагмент предмета са делом цевчице.

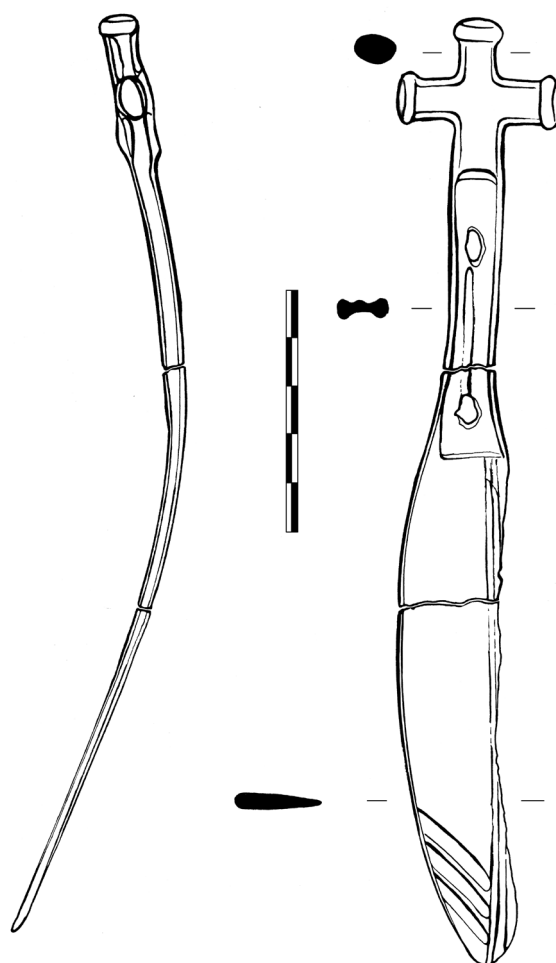
Сл. 1 – Остава из Рудника.

Садржај оставе из Рудника је био предмет интересовања у више наврата, у целини или појединачно, од стране већег броја аутора. Први помен ове оставе у археолошкој литератури потиче из 1951. године када Д. и М. Гарашанин оставу из Рудника уносе у попис археолошких налазишта у Србији (Гарашанин и Гарашанин 1951: 60, Т. VI/b,c), а исте године и Ф. Холсте публикује тринаест предмета из овог налаза (Holste 1951: 11, Taf. 20/1–13). Први приказ целокупног садржаја оставе даје Д. Гарашанин 1954. године (Гарашанин 1954: 29–31, Т. XVI). Следећа етапа обраде овог материјала је публикавање у капиталном делу М. Гарашанина *Праисторија на тлу Србије*, 1973. године (Гарашанин 1973: Том II, 431, Т. 83). У књизи 1 *Праисторијске оставе у Србији и Војводини* из 1975. године оставу публикује Д. Гарашанин са нешто прецизнијом хронологијом у односу на публикацију из 1954. године (Гарашанин 1975: 90–93, Т. LXXVIII, LXXIX.). У *Праисторији југословенских земаља* из 1983. године М. Гарашанин овај материјал третира у оквиру фазе прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба (Garašanin 1983: 695, Sl. 41/6). У оквиру едиције *Prahistorische Bronzefunde* Р. Васић публикује срп, иглу и фрагменте позамантеријских фибула (Vasić 1994: 32, Taf. 15/196; Vasić 2003: 72, Taf. 27/444; Vasić 1999: 24, Taf. 5/89–92), а Е. Хардинг део мача из рудничке оставе (Harding 1995: 90, Taf. 39/341). У каталогу изложбе *Оставе рудничко-таковског краја*, која је организована 2009. године у Горњем Милановцу, по први пут су објављене нове чињенице до којих се дошло радом на обради ове оставе (Ђорђевић 2009: 7–39).

Остава из Рудника не губи на актуелности иако је стручно опсервирана у више наврата. Током рада на материјалу дошли смо до нових података који битно мењају квалитет

Сл. 2 – Нож.

Сл. 3 – Нож.

и структуру ове оставе у односу на раније интерпретације и остави дају једну нову димензију. Самим тим садржај оставе морао је бити редефинисан.²

Садржај оставе из Рудника класификован је у неколико категорија и то: оружје (пет предмета), алатке (деветнаест предмета), накит и украсни предмети (тринаест предмета), делови коњске опреме (два предмета) и налази опредељени у групу разно (пет предмета). По врсти налаза остава се састоји од: три копља, два фрагмента мача, две секире типа келт, једног ножа, једног српа, тринаест тестерица, једне алатке у облику шипке, једног чекића, пет наруквица, четири привеска, једне игле, шест фрагмената оплате појаса, једног дугмета, три алке, две карике, једног деформисаног лима, једног остатка лива и три грумена аморфне бронзе. Сви предмети су рађени од бронзе техником ливења, ковања, урезивања, савијања и искуцавања. Само се за четири предмета условно може рећи да су сачувани у целости, док су сви остали или фрагментовани или представљају фрагменте.³ Укупна маса свих предмета из оставе износи 2008 g.

Нож и чекић нису првобитно били препознати. Нож, састављен из три фрагмента, претходно посебно инвентарисаних, по форми се не уклапа у постојеће европске типо-

² Посебну захвалност дугујем колеги Р. Васићу чије су конкретне сугестије биле од велике помоћи током обраде ове оставе. У припреми је публикација у којој ће бити представљена сва нова сазнања везана за редефинисање њеног садржаја.

³ У фрагментоване предмете одредили смо оне чији је постотак очуваности преко 50%, а у фрагменте све оне предмети чија је очуваност испод овог процента. Код већег броја фрагментованих предмета могуће је одредити врсту и тип.

логије, а чекић, инвентарисан као предмет непознате намене (Гарашанин 1954: 30, 31, Т. XVI/28, 42; Гарашанин 1975: 91–93, Т. LXXVIII/17, LXXIX/13), представља веома ретку појаву у оставама прелазног периода, не само на нашим просторима већ и шире.

Нож са благо повијеним лучним једнорезним сечивом, клинастог пресека има дршку која се завршава трокраким украсом који са дршком ножа формира крст (Сл. 2, 3). Два сегмента украса постављена су под правим углом у односу на правац пружања сечива, а трећи прати линију краја дршке. Крстасти украс је заобљених површина и профилисаних, благо заобљених крајева. Дршка ножа је плочастог облика са јако профилисаним ивицама, које оштро при крају прелазе у ваљкасти облик којим почиње крстолики украс. Леђни део сечива је такође јаче профилисан. На делу где сечиво прелази у дршку изведена је једна мања кружна перфорација за фиксирање оплате, а на половини дршке налази се још једна која је накнадним оштећењем добила елипсоидну форму. Дуж сечива, ближе сечици, изведен је украс плићим канеловањем две паралелне уже канелуре, а при врху ножа, укосу у односу на сечицу, налази се украс од паралелних плићих канелура. Рађен је од бронзе, техником ливење, са очуваном зеленом, племенитом патином. На предмету су видљиви трагови намерног лома. Очуване димензије: дужина 19,5 cm, највећа ширина сечива 2,1 cm, дебљина сечива 0,3 cm, ширина дршке 1,0 cm, дебљина дршке 0,5 cm, ширина украса на дршци 3,3 cm, дебљина украса на дршци 0,8 cm, тежина 54 g.⁴

Шупље ливени чекић састављен од једног већег и два мања фрагмента, са видљивим траговима намерног лома на прелому. Чекићу недостаје усадник (Сл. 4). Тело чекића је издуженог шестоугаоног пресека, са доњим делом који је благо проширен. Радна површина је правоугаоног облика, заобљене основе и углова. Рађен је од бронзе, техником ливење, са очуваном тамномрком племенитом патином. Очуване димензије: висина 6,6 cm, дужина радног дела 2,5 cm, ширина радног дела 1,7 cm, тежина 102 g.⁵

Анализа предмета пронађених у остави из Рудника и њихова компарација са предметима из других остава има за циљ утврђивање хронолошког односа са оставама из Србије и источне Славоније, као и са оставама које чине суседне регионалне групе *Urnenfelder* културног комплекса у Банату, Трансданубији, северо-

Сл. 4 – Чекић.

⁴ Народни музеј у Београду Збирка гвозденог доба, инв. бр. 3273, 3291 и 3293. Анализом садржаја оставе успели смо да физички уклопимо дршку која је инвентарисана под бројем 3291 и одређена као оков или дршка непознатог предмета са сечивом ножа које је раније састављено спајањем инвентарских бројева 3273 и 3293. Фотографије и цртеж Аца Ђорђевић, дигитална обрада фотографија Небојша Борић.

⁵ Народни музеј у Београду Збирка гвозденог доба, инв. бр. 3290. Сва три фрагмента инвентарисана су под једним бројем.

источној Мађарској и Трансилванији. За релативнохронолошко опредељење коришћени су термини, односно периодизације које су предложили М. Гарашанин за Војводину и Србију јужно од Саве и Дунава (Гарашанин 1973: Том II, 431, Т. 83; Garašanin 1983: 695, Sl. 41/6), К. Вински–Гаспарини за Хрватску (Vinski–Gasparin 1973), А. Можолитч за Мађарску (Mozolics 1985) и М. Петреску–Димбовица за Румунију (Petrescu–Dîmbovița 1977).

Ножеви се често срећу у оставама прелазног периода, једноставног су облика и имају једну оштрицу чији врх може бити заобљен или шпицасто завршен. Директне аналогије за нож са крстастим украсом на дршци нису познате па би то могао представљати нови тип ножа – Тип Рудник у оквиру до сада познатих типологија. Нож лучно повијеног сечива и заобљеног врха као код нашег примерка нађен је у оставама из Пећинаца (Милошевић 1960: 157, Т. V/3), Добринца (Поповић 1994а: 10, Т. VII/8), Доњих Петроваца (Поповић 1994б: 27, Т. XXIV/1) као и у остави Бродски Варош (Vinski–Gasparin 1973: Т. 55/10). Из Трансилваније је познато слично сечиво ножа пронађено у остави Ујора де Сус (Uioara de Sus) која је датована у период На А1 (Petrescu–Dîmbovița 1977: 114, Pl. 243/20), а у Мађарској из оставе Памук (Pamuk) опредељене у период *Kurd* (Mozolics 1985: 168, Т. 104/23). Ножеви са лучним сечивом налазени су у Моравској (Rihovsky 1972: 35, Taf. 10, 11), као и Чешкој (Jiran 2002: 33, Taf. 7).

Појава чекића оставу из Рудника сврстава у ред врло ретких остава јер је ова врста налаза у оставама Србије заступљена, за сада, само са четири примерка.⁶ Чекић из оставе Кленовник је са кружном основом радног дела и датован је у период На С (Јацановић 1992: 77, Т. XIX/13).⁷ Други познати чекић има овални радни део и потиче из оставе Марковац–Груњац која је датована у период На А1 (Јовановић 2010: 30, Т. 18/116.). Најсличније примерке чекићу из рудничке оставе налазимо у остави Ленђелтот (Lengyel-tóti) у Мађарској (Hänsel A. 1997: 155, 156). Директне аналогије нашем примерку нисмо нашли, али би на основу Јокенховелове типологије могао бити опредељен у тип IV (Jockenhövel 1982: 459, 460, Abb. 1).

Сама чињеница да остава из Рудника представља једну од три оставе из III хоризонта остава прелазног периода по Милутину Гарашанину⁸ (Гарашанин 1973: 419–435; Garašanin 1983: 685–689), довољно говори о томе колико је проблем овог хоризонта актуелан, ако се зна да је до сад на простору Србије и Војводине откривено преко 150 остава прелазног периода. У III хоризонт остава опредељене су још оставе из Сечња и Футога, при чему се мора истаћи покушај да се датовање оставе из Футога оспори и остава определи у II хоризонт (Борић 1997: 71). Сви аутори који су разматрали проблем остава истичу да је дефиниција III хоризонта остава врло проблематична јер је у овим оставама већински заступљен материјал старијег период, а референце за датовање у млађи период најчешћесу представљене само са по једним или два примерка. Највећи број предмета у остави из Рудника хронолошки припада старијем периоду (Hallstat A1), односно II хоризонту остава, а кључна рефернца за такозвано ниско датовање је копље у облику ловоровог листа (Гарашанин 1973: 431). Истоветна ситуација је и са другим оставама у којима је проналажен овај тип копља, као што је остава Јаково – Економија Сава, где је појединачни налаз млађег периода по правилу наметнуо ниже датовање иако је већина налаза хронолошки старија (Тасић 1975). Истоветно копље пронађено је у остави Бингула – Дивош, али је ова остава датована у II хоризонт остава јер се К. Вински–Гаспарини определила да оставу датује на основу већег броја налаза из оставе који припадају старијем периоду и потенцира да се копља овог облика јављају и раније и да није реч о појави нових облика већ о модификацији

⁶ Чекић из оставе откривене у близини Хртковаца није публикован. Захваљујем се на информацији Јовану Коледицу из Музеја Војводине у Новом Саду.

⁷ Новијег датума је налаз калуца за чекић са ушћа Туманске реке код Голупца који није публикован. Захваљујем се на информацији Драгану Јацановићу из Народног музеја у Пожаревцу.

⁸ У културној класификацији М. Гарашанина фаза Гвоздено доба I обухвата временски распон од краја XIII до VIII века пре н. е. и у оквиру ње дефинисана су четири хоризонта остава.

и даљем развоју већ постојећих (Vinski–Gasparini 1973: 136). Сличну констатацију износи и М. Гарашанин: „Издавање инвентара остава III хоризонта од претходне епохе често је мање оштро што нарочито важи за оставу Рудник која садржи знатан број елемената типичних за претходну епоху, али и карактеристично копље листастог облика, које иако типично за хоризонт III периода На А2 није непознато ни у претходној епохи“ (Garašanin 1983: 695).

Питање карактера оставе за сада остаје отворено јер постоје индиције да није реч о ливачкој остави, као што је до сада третирана. У прилог овој тези говори податак да су у великом проценту на материјалу из ове оставе констатовани намерни ломови што упућује да је можда реч о остави вотивног карактера. Посебно треба апострофирати радове који на другачији начин третирају проблем остава, нарочито по питању типолошког разврставања, али и мотива њиховог формирања (Јацановић 1994; Teržan 1987; Јовановић 2010). Ако се има у виду да су у рудничкој остави пронађени и делови појаса изведени од искуцаног лима при чијој изради је чекић основни алат намеће се питање да ли је можда реч о мајсторској остави?

У претходном делу текста смо најавили да је у припреми обимнија студија о овој остави у којој би сви поменути проблеми били елаборирани много опширније. Мишљења смо да је у досадашњим радовима остава, за сада, прецизно датована у период На А2 – На В1 по Reinecke-у, што одговара времену XI–X века п. н. ере при чему уска повезаност са II хоризонтом указује на сразмерно ран датум у овом оквиру (Гарашанин 1973: 432). Трећи хоризонт остава хронолошки би био паралелан хоризонту Јупалник–Турија (Јупалник–Turia) у Трансилванији (Гарашанин 1994: XII), а мали број остава овог хоризонта не пружа никакве могућности ближе историјске интерпретације (Garašanin 1983: 699).

Библиографија

- Борић 1997** – Д. Борић, Остава касног бронзаног доба из Футога, *Рад Музеја Војводине* 39: 41–92.
- Васић 1974** – Р. Васић, Нека питања хронологије старијег гвозденог доба северног Балкана, *Старинар Н. С.*, XXII: 35–52.
- Vasić 1994** – R. Vasić, *Die Sichel in Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Mazedonien)*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XVIII, Band 5, Stuttgart, 1994.
- Vasić 1999** – R. Vasić, *Die Fibeln im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien)*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XIV, Band 12, Stuttgart, 1999.
- Vasić 2003** – R. Vasić, *Die Nadeln in Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien)*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XIII, Band 11, Stuttgart, 2003.
- Vinski Gasparini 1973** – K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*. Zadar.
- Гарашанин 1954** – Д. Гарашанин, *Каталог метала, Праисторија I*. Београд, 1954.
- Гарашанин 1975** – Д. Гарашанин, Остава из Рудника, у: *Праисторијске оставе у Србији и Војводини I – Fontes II*, Београд 1975: 90–93.
- Гарашанин 1973** – М. Гарашанин, *Праисторија на тлу Србије*. Београд, 1973.
- Garašanin 1983** – M. Garašanin, Ostave perioda Polja sa urnama u jugoistočnoj Panoniji i severnoj Srbiji, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV, bronzano doba*, ur. S. Gabrovec, Sarajevo, 1983: 685–699.
- Гарашанин 1994** – М. Гарашанин, Предговор, у: *Праисторијске оставе у Србији и Војводини II – Fontes II*, ур. М. Гарашанин, Београд, 1994.
- Гарашанин и Гарашанин 1951** – Д. Гарашанин и М. Гарашанин, *Археолошка налазишта на тлу Србије*, Београд, 1951.
- Ђорђевић 2009** – А. Ђорђевић, Остава из Рудника, у: Каталог изложбе *Оставе рудничко-таковског краја – I. Праисторија*, ур. Б. Челиковић, Т. Цвјетићанин, Горњи Милановац – Београд, 2009: 7–39.
- Јацановић 1992** – Д. Јацановић, Нови налази остава касног бронзаног доба и раног гвозденог доба у околини Пожаревца, *Гласник САД* 8: 64–91.

- Јацановић 1994** – Д. Јацановић, Метални налази у српском Подунављу на прелазу бронзаног у гвоздено доба, у: *Културе гвозденог доба југословенског Подунавља*, ур. Н. Тасић, Београд, 1994: 51–61.
- Јовановић 2010** – D. Jovanović, *Ostave Vršačkog gorja Markovac – Grunjac*. Vršac, 2010.
- Jockenhövel 1982** – A. Jockenhövel, Zu den ältesten Tüllenhämmern aus Bronze, *Germania*, 60/2: 459–467.
- Kibbert 1984** – K. Kibbert, *Die Äxte und Beile im mittleren Westdeutschland II*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IX, Band 13, München, 1984.
- Kobal 2000** – J. Kobal, *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XX, Band 4, Stuttgart, 2000.
- Милошевић 1960** – П. Милошевић, Бронзана остава из Пећинаца, *Рад војвођанских музеја 9*: 156–175.
- Mozsolics 1985** – A. Mozsolics, *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely*. Budapest, 1985.
- Novotna 1970** – M. Novotna, *Die Äxte und Beile in der Slowakei*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IX, Band 3, München, 1970.
- Petrescu-Dîmbovița 1977** – M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de Bronzuri din Romania*, București, 1977.
- Поповић 1994а** – Д. Поповић, Остава из Добринца, у: *Праисторијске оставе у Србији и Војводини I – Fontes I*, Београд, 1994: 8–25.
- Поповић 1994б** – Д. Поповић, Остава из Доњих Петроваца, *Праисторијске оставе у Србији и Војводини I – Fontes I*, Београд, 1994: 25–35.
- Стојић и Јацановић 2008** – М. Стојић и Д. Јацановић, *Пожаревац – Културна стратиграфија праисторијских локалитета у Браничеву, Археолошка грађа Србије*. Београд – Пожаревац, 2008.
- Тасић 1975** – Н. Тасић, Бронзана остава из Јакова (Економија Сава), у: *Праисторијске оставе у Србији и Војводини I – Fontes I*, Београд, 1975: 27–34.
- Тасић 1983** – Н. Тасић, *Југословенско Подунавље од индоевропске сеобе до продора Скита*. Нови Сад – Београд, 1983.
- Teržan 1987** – B. Teržan, Obredi in verovanje, u: *Bronasta doba na Slovenskem 18. – 8. st. pr. n.š.*, ур. B. Gombač, Ljubljana, 1987: 65–78.
- Hansel 1997** – A. Hansel, Lengyeltoti, Kom. Somogy, Ungarn in: *Gaben an die Götter*, eds. A. Hansel, B. Hansel, Berlin, 1997: 155–157.
- Harding 1995** – A. Harding, *Die Schwerter im ehemaligen Jugoslawien*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IV, Band 14, Stuttgart 1995.
- Holste 1951** – F. Holste, *Hortfunde Südosteuropas*, Marburg/Lahn, 1951.

New Aspects on a Hoard of Bronze Objects from Rudnik

Aca V. Đorđević

Abstract: A hoard of bronze objects from Rudnik came to the National Museum in Belgrade back in 1932, soon after it was discovered. The hoard is comprised of 47 bronze objects. The contents of the hoard from Rudnik have been addressed on numerous occasions and by various authors, either as a whole or in segments. It represents one of three hoards classified into Horizon III of the Transitional Period, according to Milutin Garašanin, and although professionally interpreted several times, it remains compelling. In the course of our work on the material, we obtained new data which significantly shifts the quality and structures of this hoard compared to the previous interpretations, and provides a new dimension for the hoard. The contents of the hoard from Rudnik are classified into several categories: weapons, tools, jewellery and decorative objects, horse harness, and finally, finds classified into the category marked as various. Based on the type of finds, the hoard is comprised of: three spears, two sword fragments, two socketed axes, a knife, a sickle, thirteen saws, a bar-shaped tool, a hammer, five bracelets, four pendants, a pin, six fragments of belt plating, a button, three rings, two links, a piece of a deformed sheet, a casting residue, and three amorphous lumps of bronze. All of the objects are made using casting, forging, incising, bending, and chasing techniques. The objects weight 2008 g in total. The knife and hammer were previously misidentified. The knife, composed of three fragments which had not previously been inventoried separately, in terms of form does not fit into the existing European typologies, and could therefore represent a new type of knife – the Rudnik type. The hammer, which is inventoried as an object of unknown purpose, represents a quite rare occurrence in hoards of the Transitional Period, both locally and globally. The appearance of a hammer classifies the hoard from Rudnik into a particular group of uncommon hoards, considering that in the hoards from the territory of Serbia only four examples of such finds have been recorded. The issue of the character of the hoard remains unresolved, since certain indications discredit the previously proposed “smelter’s” character of the hoard. We believe that the accurate dating of the hoard is to the period Ha A2-Ha B1 according to P. Reinecke, i.e. a period from the 11th to the 9th century BC, as proposed in previous papers.

Key words: Rudnik, prehistory, bronze, hoard, knife, hammer.

List of authors / Списак аутора

Stefan Alexandrov
National Institute of Archaeology and Museum
Bulgarian Academy of Sciences
2 Saborna Str.
1000 Sofia, Bulgaria
stefanalexandrov@abv.bg

Dragana Antonović
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
d.antonovic.960@gmail.com

Tiberius Bader
Max Eyth Str. 12
71282 Hemmingen, Deutschland
tib.bader@web.de

Martina Blečić Kavur
Univerza na Primorskem, Fakulteta za
humanistične študije, Titov trg 5
6000 Koper, Slovenia
martina.blecic.kavur@upr.si

Jan Bouzek
Charles University
Smetanovo nábřeží 6
11001 Prague, Czech Republic
Jan.Bouzek@ff.cuni.cz

Dragan Božić
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Inštitut za arheologijo
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana, Slovenija
dragan.bozic@zrc-sazu.si

Игорь Викторович Брюяко
Одесский археологический музей
Национальной академии наук Украины
Ланжероновская ул.4
65026 Одесса, Украина
ibruyako@yandex.ru

Aleksandar Bulatović
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
abulatovic3@gmail.com

Marko Dizdar
Institute of Archaeology
Ljudevita Gaja 32
10000 Zagreb, Croatia
marko.dizdar@iarh.hr

Katarina Dmitrović
Narodni muzej Čačak
Cara Dušana 1
32000 Čačak, Serbia
katarina.dmitrovic@gmail.com

Aca Đorđević
National Museum in Belgrade
Trg Republike 1a
11000 Belgrade, Serbia
a.djordjevic@narodnimuzej.rs

Vojislav Filipović
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
vfilipov1@gmail.com

Blagoje Govedarica
Institut für Prähistorische Archäologie
der FU Berlin, c/o Eurasien Abteilung des DAI
Im Dol 2-6, Haus II
14195 Berlin, Germany
blagoje.govedarica@dainst.de

Mitja Guštin
profemeritus
Pusterla 7
6330 Piran, Slovenia
mitja.gustin@upr.si

✠ **Bernhard Hänsel**
Institut für Prähistorische Archäologie,
Freie Universität
Fabeckstraße 23-25
14195 Berlin, Deutschland

Aleksandar Kapuran
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
a.kapuran@gmail.com

Boris Kavur
Univerza na Primorskem, Fakulteta za
humanistične študije, Titov trg 5
6000 Koper, Slovenia
boris.kavur@upr.si

Jovan Koledin
Muzej Vojvodine
Dunavska 35
21000 Novi Sad, Srbija
jovan.koledin@muzejvojvodine.org.rs

List of authors / Списак аутора

Мирослав Д. Лазич
Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
Одељење за археологију, Археолошка збирка
Чика Љубина 18-20
11000 Београд, Србија
mdlazic@gmail.com

Ljuben Leshtakov
National Institute of Archaeology with Museum,
Bulgarian Academy of Sciences
Sofia, 2 Saborna str.
1000 Sofia, Bulgaria
l_leshtakow@abv.bg

Marija Ljuština
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Odeljenje za arheologiju
Čika-Ljubina 18-20
11000 Beograd
mljustin@f.bg.ac.rs

Daria Ložnjak Dizdar
Institut za arheologiju
Ljudevita Gaja 32
10000 Zagreb, Hrvatska
dldizdar@iarh.hr

Predrag Medović
Narodnog fronta 71
21000 Novi Sad, Serbia

Dragi Mitrevski
Ss. Cyril and Methodius University
blvd. Goce Delcev 9
1000 Skopje, Macedonia
dragimit@yahoo.com

Ognjen Đ. Mladenović
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
mladenovic40@gmail.com

Kristina Mihovilić
Arheološki muzej Istre
Carrarina ulica 3
52100 Pula, Hrvatska
kristina.mihovilic@ami-pula.hr

Barry Molloy
School of Archaeology
University College Dublin
Newman Building
Dublin 4, Ireland
barrymolloy@gmail.com

Јовица Станковски
Т. Думба 88/4-21
1100 Куманово, Македонија
stankovskijovica@yahoo.com

Milorad Stojić
Milutina Milankovića 28
11000 Beograd, Srbija
milestojic@gmail.com

Marija Svilar
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
marijasvilar@yahoo.com

Josip Šarić
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
josips@eunet.rs

Biba Teržan
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2
1000 Ljubljana, Slovenia
biba.terzan@ff.uni-lj.si

Денис Топал
Универзитет «Высшая антропологическая школа»
Зимбрулуй 10а
2024 Кишинев, Молдова
denis.topal@gmail.com

Selena Vitezović
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
selenavitezovic@gmail.com